

KULIN ÁGNES

VERSEL-Ő

Figyelem Cserhalmi Annát, ahogy a *Kései siratót* mondja egy archív felvételen. József Attila után most Cserhalmi Anna kelt érzéseket bennem. Élvezem, ahogyan a verset mondja, és irigylem azt, ahogy a szavaknak hangot ad. Úgy kelti őket életre és úgy ad nekik lelket, ahogyan nekem és szerintem másoknak sem sikerül.

Szeretem ezt a verset, és amikor eszembe jut, akkor időnként előkeresem a verseskötetekben, rákeresek az interneten, és Cserhalmi Anna előadásához is többször visszatérek a videómegosztó felületeken. Számomra a vers és az 1975-ös felvétel Cserhalmi Anna előadásával összemosódott. A sorokat olvasva ebben az előadásában szólal meg a belső hang fejemben. Végre egy női hang, ami közvetít, amivel azonosulni tudok; mintha mélyebben érezném a jól ismert szavakat.

A vers olyan műfaj, ami nem áll meg a pappírra vetésnél és olvasásnál, a befogadás része a hangokon keresztüli értelmezés is. Szóbukfencben megfogalmazva: a textus szóbeli értelmezése olyan gesztus, amikor a beszélő nyelve hegyén megszületik a kontextus. Tehát a versbe foglalt szavaknak el kell hangozniuk valaki szájából, valakinek életet kell lehelni beléjük.

Mielőtt mások számára is hallhatóvá válik egy-egy vers, mindenkiben belül születik meg a vers hangja. Az ismerkedés inkubációs időszaka alatt fejlődik, érlelődik a szöveg, ami után kinyílik a száj, és a hangszálak szülőcsatornáján életre kel és megszólal a vers. Ahogy olvasom a verset, többnyire nem vagyok megelégedve belső hangommal, néha váltani próbálok és kísérletezve, más-más hangot adni gondolataimnak, de nem mindig válik be a trükk és rájövök, hogy nem jó ez így. Talán nem is nekem valók a versek, és hagyni kéne az egészet a fenébe. Irigylem azokat, akiknek belső hangjukon összeáll a kép, és úgy szólalnak meg a sorok, mint Kaszás Attila vagy Latinovits baritonján.

Irigylem a színészeket, mert úgy használják testüket, nyelvüket, ahogy azt az adott szövegrész megkívánja. Képességeik tökéletesítésével kinyílnak előttük az írott szöveg ajtóit. Irigylem tőlük a techné és az adottság

munkával tökéletesített kombinációját. Milyen jó is lenne szépen verset mondani, de túl lusta vagyok ahhoz, hogy időt szánjak rá és erőt fektessek vágyaim elérésébe; így maradok az irigykedés mellett, mert vágyakozni valami felé, az is egy jóleső érzés.

A kérdések azonban makacsul jönnek. Milyen életet kapnak az előadótól a versek, milyen a jó versmondás, és ki a jó verselő? Úgy gondolom, ez nem csak alkati kérdés, nem csak a jó hangon múlik a dolog; mint ahogy nem minden hosszú újjá emberből lesz zongoraművész. Lehet rövid újjal is játszani a zongorán csak egyes műveknél eredeti, jól betanult technikai megoldásokkal kell kiküszöbölni az anatómiai hátrányt. Ahogyan a kottán látott jegyeket hallhatóvá varázsolja a zongoraművész, úgy a versmondó (jelen esetben egy színész) is életre keltett egy költeményt. Közvetítő szerepet vállalnak magukra szerző és befogadó között, ő maguk pedig mind a két pólust megtestesítik. Ezzel a tevékenységgel átveszik a irányítást a mű felett és bitóra ítélik Chopint vagy Beethovent. Cserhalmi Anna magáévá téve József Attila szerzeményét, értelmezésével átvette az irányítást a szavak felett, a szerzőt pedig a sínek felé irányította.

„Az olvasó születésének ára a Szerző halála” Roland Barthes fogalmazza meg azt, hogy az alkotás folyamata egyet jelent a szerző halálával is¹. Érdekes, ahogyan az irodalom, pontosabban az írás történetét értelmezve lerántja a túlmisztifikált leplet szerzőinkről, és őket nem teremtő istenként, hanem egy jelrendszert jól ismerő felhasználóként ábrázolja. Az általuk leírt szavakkal nem magukat teremtik újra, nem valami újat hoznak létre műveikben, hanem a meglévőt variálják különböző rendszerekbe. Egyesek bravúrosabban és tetszetősebben, mások nehezebben emészthető formában teszik ezt. Az alkotói folyamat alatt, pedig a mindenkori olvasót szolgálják. A leírt jeleknek értelmet keresve minden olvasó irányítottból irányítóvá válik; az anyósülésből áthuppanunk a vezetői ülésbe és átvesszük a kormányt. Iskoláinkban a különböző jelentések keresésére és értelmezésére próbálnak ösztönözni minden tanulót, ahol egy buszon haladva a tanárok ülnek a kormánynál. A közös utazás közben pedig nagy sebességgel haladunk, és cserbenhagyásos gázolással megyünk át minden utunkba eső szerzőn és műveiken. Így gyilkoljuk a világirodalom költőit, de szerencsére ezek a merényletek bocsánatos bűnök, ezért elkerül minket a felelősségre

¹ ROLAND BARTHES: A szerző halála, Babarczy Eszter fordítása. In: Uő = A szöveg öröme. Bp., 1996. 50-55

vonás és legtöbb esetben a lelkiismeret-furdalás is. Én is jegyet váltottam erre a buszjáratra, és mint sok kortársam, én sem tudtam, hogy nem tudok verset mondani mégis próbálkoztam, főleg, mert muszáj volt.

Versmondó pályafutásom korán kezdődött. Mint sokan mások, én is mondókákkal alapoztam az óvodában, viszont hat éves koromban nagy változás történt. Első osztályosként kiállítottak szeptember elsején a mikrofon elé. Verssel köszöntöttem a tanévkezdésre összegyűlteket, a „szeptember, szeptember, elindul a kisember...” kezdetű Bella István-verset választották ki számomra a hozzáértő felnőttek. A tömeg előtt állva, emlékeztvén az otthoni próbákon százszor elhangzott szavakra: ne hadarj, lassabban mondd, figyelj oda jobban – lassan és elhúzva ejtettem ki a szavakat, hogy végül olyan hangokat adtam ki magamból, mint amikor a bakelit lemez gyorsaságát átállítva földöntúli hangokat áraszt a hangszóró. Akkor még fel sem fogtam versmondó kudarcomat. A gyermeki báj felülírt minden kínos másodpercet és megbocsátásra készített mindenkit, aki kénytelen volt végighallgatni előadásomat. A későbbiekben egy szót sem hallottam erről a nyelvbotlásomról, csupán egy házi videó szalagján maradtak meg örök emlékként előadásom első pillanatai.

A versekkel és a versmondással a későbbiekben is meggyült a bajom. Az iskolai tananyagnak kötelező részét képező verstanulást sokáig memóriafejlesztő feladatként kezeltem. Minden éven emelve a szintet, egyre hosszabb és összetettebb szövegeket kellett megtanulnunk, megugrani a tanárnő mindenható piros tollában testet öltő mércét, egy hón áhított érdemjegyért. Nagyon komolyan vette mindenki a versmondást, a legtöbb tanár és szülő is nagy hangsúlyt fektetett rá, főleg ha egyik kedvencük került sorra. Egyeseket megkérdezve a versmondás fontosságáról, azt a választ kaphatjuk, hogy a vers memorizálása fejleszti a ritmusérzékét, a mondat szerkezet értelmezését, a szókinccset, a kognitív² és szintaktikai³ képességeinket is, valamint ettől mozog a világ tengelye körül. Legalább is az én környezetemben a fenti hozzáállás övezte a versek tanulását. Ezzel szembesültem akkor, ha panaszkodtam egy-egy házi feladatként tanult verssel kapcsolatban, vagy ha hisztisen mondtam egy-egy versre, hogy nem értem és lehetetlen megtanulni. A „jó” versmondást akkoriban könnyű volt megítélni. Irányadóként mindenki naplójában pirosan villogtak a jegyek, hir-

² Kognitív: gondolkodáson alapuló megértés

³ Szintaktika: mondattan

detve a világnak, ki hogyan szerepelt egy kifejezett mű kapcsán. Tanulóként is láttuk, melyik osztálytárs előadásmódját kell lemásolnunk ahhoz, hogy megnyerjük tanáraink kegyét annak érdekében, hogy javíthassunk átlagunkon. Ha feladtak egy verset, annak megtanulását mindig a felelés előtti éjszakára hagytam. Magamra maradva a szavak értelmezésében minél többször ismételtam a feladott költeményt. Szórol-szóra, sorról-sorra és versszakról-versszakra haladva bemagoltam a feladott művet, mit sem törődve azzal, hogy ki a költő, miről is ír a néhol jobban, máskor kevésbé rímelő sorokban. Mindig az a diák kapta a jobb jegyet, aki megakadás nélkül felelt. Sokáig úgy gondoltam, az tud jól verset mondani, aki nem akad bele a sorokba, vagy jól leplezve a nyelvi megbotlást előre megtervezett hatásszünetként tálalja azt. A megfelelő ritmus betartása, hogy megállunk a vesszőnél, kérdőjelnél feljebb emeljük a hangot, stb. – mind részei a jó versmondás iskolás receptjének. Egy receptet követve pedig nem nehéz valami finomat letenni az otthoni asztalra. Recepteket követve a versmondásban is elérhetünk kisebb-nagyobb sikereket, de egy magasabb szint (és az éttermi minőség) elérése, az már más tészta. A receptkövetés sokszor jól jött számomra, főleg az ukrán irodalomból kapott jegyeim javításában. Mindig is furcsálltam, hogy ameddig minden második hétre jutott egy ukrán vers, az angolórákon 11 év alatt kb. kétszer került sor verstanulásra. Az is igaz, hogy amíg ukránból irdalomóránk is volt, addig angolból nem. Pedig az én szememben az angol és ukrán ugyanolyan barát vagy éppen ellenség volt az iskolában kötelezően tanult idegen nyelvek zászlaja alatt. Legtöbbször egy kukkot sem értve az ukrán költők soraiból, a mondatjegyek kottáját értelmezve olyan dallamot írtam egy-egy versre, hogy azokban az években, amikor ukrán tannyelvű szakközépiskolába jártam, kiérdemeletlen tapsot is kaptam előadásomért.

A verstanulással és szavalással kapcsolatos hozzáállásomon egy Himnuszmondó verseny változtatott, amire nagymamám készített fel. Kötelező módon minden tanárnak neveznie kellett egy diákot, és a mi osztályunkban rám esett a választása. Egyik pillanatról a másikra már benne is voltam a versenyzők listájában. Azzal a feladattal tértem haza aznap az iskolából, hogy egy hetem van arra, hogy megtanuljam a magyar Himnuszt. Nagymamám a hír hallatán megijedt. Nem engedhette meg, hogy lesüljek mások előtt. Szívügye volt az irodalom, tankönyvkiadóban is dolgozott, és mint később kiderült, ismerősei is voltak a zsűriben. Edzőként lépett elő, hogy segítsen a felkészülésemben, ami azzal indult, hogy elővett egy bake-

lit lemezt. A lemez A oldalán Himnusz-variációk, a B oldalán pedig Szózat-változatok voltak különböző előadásmódokban. Első lépésben figyelmesen hallgattunk és figyeltük egymás reakcióit. Rögön feltűnt, hogy milyen furcsa és milyen különböző hatást keltenek ugyanazok a sorok eltérő hangokon és különböző emberek szájából. Mivel egyikük sem akadt bele a felvételbe, nem tudtam eldönteni, hogy melyik lehet a jobb, melyikre kellene jobban odafigyelni. Az egyik változatban Bessenyei Ferenc, idősebb hangon, csendes, belenyugodott fohással sercegett a lemezen. A másik verzióban pedig Gábor Miklós fiatalos dühvel sorolta a magyar nép sérelmeit és kéréseit. Amíg az egyik hang számonkérően kérte, szinte utasította Istent a segedelme, addig a másik inkább csendesen próbálta meggyőzni a mindenhatót arról, hogy sokat szenvedett népünk igazán megérdemelne már egy kis nyugalmat. Én nem voltam sem elég nyugodt, sem elég dühös, így egyik változat sem passzolt hozzám igazán. Az is feltűnt, hogy egyikük sem női hang, és ez sem tetszett.

Nagymamám elővezette a haditervet, és a két változat összegyűréséből elkészítettük a saját értelmezésünket, amibe egy kicsivel több Gábor Miklós és kevesebb Bessenyei került, egy tinédzser lány hangján előadva. Az érzelmi skálán össze-vissza ugrálva, néhol szenvedve a magyar nép sorsán, máskor emelkedett hangerővel színeztük a sorokat. A vetélkedőig a nyolc versszak megtanulását már ennek a változatnak a begyakorlásával folytattuk. A próbák kapcsán naponta többször elöntött a hazaszeretet, ami hirtelen, parancsszóra buzgott fel bennem, és ugyanolyan gyorsan távozott is belőlem. Bár megtettem minden tőlem telhetőt, nagymamám reakciójából láttam, hogy valami mégis hiányzott. A felkészülés közben a női minta hiánya folyamatosan zavart, és meglepett, hogy a verseny napján sem láttam sok lányt a fekete nadrágot-szoknyát és fehér inget viselő diákok között.

Amikor végre rám került a sor, a színpadra lépve a távolba meredtem és a gyakorolt formában elkezdtem imádkozni Istenhez. Nem én hatottam meg legjobban a bírálóbizottságot, csak negyedik lettem, amit tanárom azzal a megállapítással értékel, hogy legalább nem énekeltem, nem akadtam bele a versszakokba, és ennek örülni kell! Nem foglalkoztatott annyira az ügy, leginkább az maradt meg bennem, hogy milyen furcsa élmény volt több mint hússzor végighallgatni a Himnuszt mutáló hangú tinédzser fiúk és pántlikás hajfonatú lányok előadásában, akik közé Beatles-frizurámmal sehogyan sem illetem. A versenyt követő évek során már csak azért neveztem be újra és újra, hogy kárba ne vesszen a sok munka. Már úgyis tudtam

a nyolc versszakot, és növelhettem a női nem részvételi arányát is. Második alkalommal nem előzte meg komoly felkészítő munka a szavalóversenyt, helyezés helyett pedig részvételi oklevéllel távoztam. Ezek után többet nem léptem színpadra verset mondani, inkább megmaradtam hallgatónak, de a Himnusz versszakait kicsit bessenyeisen, egy kis Gábor Miklóssal megtűzdelve az álmomból felzavarva is elmondom a mai napig.

Mégis hogyan osztályozható a versmondás és ki a jobb verselő? A versmondás lehet művészet, és ízléstől függ, hogy a hallgatóságnak kinek az előadása tetszik jobban. A szavaló hozzá is adhat egy műhöz, de értelmezésével el is vehet annak élvezetéből. Én Cserhalmi Annának ötöst adok a Kései sírátorára, de miért? Szüksége van-e egyáltalán arra az ötöstre? Kitűnően teljesített, nem akadt bele a sorokba, tehát a tanári piros toll mércéjét megugratta. Nem érdemjegyért és tanári parancsra szólaltatta meg a sorokat, neki nem muszájból kellett felelnie a versből, és odaállnia egy kamera elé. De akkor miért tanulta meg a verset? Csak azért, mert felbérelte rá az MTVA, hogy levetíthesse a Vers éjfélkor című műsorában? Nem tudom.

Cserhalmi Anna nemcsak memorizált, hanem alkotott is. Nem csak a kamerának szavalt. Hangot adva József Attila sorainak, mindenkinek megmutatta egy gyermek dühös imádatát és szeretetének megkésett nyilatkozatát anyja felé. Megszólaltatta a néma betűket, életet adott a szavaknak, miközben érzéseket ébresztett másokban. 3 perc és 49 másodpercig megtelt emberséggel a képernyő, és a hangszóró a megszokottnál többet sugárzott magából.